

તમે આગ્રાનો તાજમહાલ, દિલ્લીનો લાલકિલ્લો અને ફતેહપુર સિક્રીનો બુલંદ દરવાજા જેવાં સ્થાપત્યો જોયાં છે ? આ બધાં સ્થાપત્યો મુઘલ શાસકોએ બંધાવ્યાં હતાં.

મુઘલ શાસનની સ્થાપના પહેલાં સલ્તનતયુગનું શાસન હતું. ઉપરાંત કેટલાક રાજપૂત રાજ્ય પણ હતા.

મુઘલ સલ્તનતની સ્થાપના

ભારતમાં મુઘલ સામ્રાજ્યની સ્થાપના (ઈ.સ. 1526) બાબરે કરી હતી. તેનું મૂળ નામ ઝહીરુદ્દીન મુહમ્મદ બાબર હતું. બાબર અને ઇબ્રાહીમ લોદી વચ્ચે પાણિપતનું યુદ્ધ થયું. (20મી એપ્રિલ, 1526) જેને પાણિપતના પ્રથમ યુદ્ધ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. બાબરે આ યુદ્ધમાં તોપનો ઉપયોગ કરી ઇબ્રાહીમ લોદીને હરાવ્યો અને ભારતમાં મુઘલ સામ્રાજ્યની સ્થાપના કરી.

મુઘલ શાસકો

મુઘલ શાસકોમાં બાબર, હુમાયુ, અકબર, જહાંગીર, શાહજહાં અને ઔરંગઝેબનો સમાવેશ થાય છે.

બાબર (ઈ.સ. 1526 - ઈ.સ. 1530) : બાબર કુશાગ્ર બુદ્ધિવાળો અને શક્તિશાળી યોદ્ધા હતો. તે ફારસી અને અરબી ભાષાનો જાણકાર, પ્રકૃતિપ્રેમી અને લેખક હતો. તેણે તેની આત્મકથા “તુઝુક-એ-બાબરી” (બાબરનામા) લખી હતી, જે વિશ્વસાહિત્યની પ્રસિદ્ધ કૃતિ છે.

હુમાયુ (ઈ.સ. 1530 - ઈ.સ. 1540, ઈ.સ. 1555 - ઈ.સ. 1556) : હુમાયુ ઈ.સ. 1530માં દિલ્લીની ગાદી પર બેઠો. હુમાયુનો અર્થ નસીબદાર થાય છે, પરંતુ તેણે જીવનમાં અનેક મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડ્યો હતો. તેને ગુજરાતના સુલતાન બહાદુરશાહ અને બિહારના શક્તિશાળી શાસક શેરશાહ સાથે યુદ્ધ થયાં (ઈ.સ. 1540માં). કનોજના યુદ્ધમાં શેરશાહે હુમાયુને હરાવી તેને ભારતની બહાર હાંકી કાઢ્યો. હુમાયુ બાદશાહમાંથી બેરોજગાર થઈ ગયો અને ઈરાન ચાલ્યો ગયો. પરંતુ થોડાં વર્ષો બાદ ફરીથી ભારત પર ચઢી આવ્યો. ઈરાનના શહેનશાહની મદદથી (ઈ.સ. 1545માં) તેણે કાબુલ અને કંદહાર જીતી લીધાં તેમજ (ઈ.સ. 1555માં) ભારત પર પુનઃ પોતાની સત્તાની સ્થાપના કરી.

હુમાયુ તેના પિતાની જેમ જ વાયન-લેખનનો શોખીન હતો. તેણે દિલ્લી પાસે દીનપનાહ નગર વસાવ્યું હતું. સાંજના પ્રાર્થનાનો સમય થતાં વાંચનાલયમાંથી ઝડપથી પગથિયાં ઊતરતાં પડી જવાથી તેનું અવસાન થયું.

શેરશાહ સૂરી (ઈ.સ. 1540 - ઈ.સ. 1545) : શેરશાહ અફઘાનવંશનો મુસ્લિમ હતો. તેનું મૂળ નામ ફરીદખાં હતું. હુમાયુને હરાવી ભારત પર પોતાની સત્તા સ્થાપી હતી. તે સુધારક અને ન્યાયપ્રિય શાસક હતો. ડાકુ, લુંટારાઓને અંકુશમાં લઈ તેણે રાજ્યમાં શાંતિની સ્થાપના કરી. નવી ટપાલ-વ્યવસ્થા ઊભી કરી. તેણે વેપારીઓ અને યાત્રાળુઓ માટે ધર્મશાળાઓ બંધાવી હતી. રૂપિયાનું ચલણ શરૂ કરાવ્યું હતું. વિશાળ સેના નિર્મિત કરી હતી. તેણે એક મહાન રાજમાર્ગ ગ્રાન્ડ ટ્રંક રોડનું પુનઃ નિર્માણ કરાવ્યું હતું, જે બંગાળ અને ઉત્તર ભારત સુધી વિસ્તરેલ હતો.

શેરશાહ ઈ.સ. 1545માં તોપનું નિરીક્ષણ કરતા હતા ત્યારે અકસ્માત થવાથી મૃત્યુ પામ્યા. તેમના મૃત્યુ પછી તેમના જેવો કોઈ શક્તિશાળી શાસક ગાદી પર આવ્યો નહિ. પરિણામે (ઈ.સ. 1555માં) હુમાયુએ દિલ્લી અને આગ્રા પર આક્રમણ કરી અફઘાનોને હરાવીને પુનઃ મુઘલ સામ્રાજ્યની સ્થાપના કરી.

અકબર (ઈ.સ. 1556 - ઈ.સ. 1605) : અકબર રાજા તરીકે ભારતના ઇતિહાસમાં ગણનાપાત્ર સ્થાન ધરાવે છે. તેનો જન્મ ઈ.સ. 1542માં અમરકોટના હિંદુ રાજપૂત રાજાના ઘેર થયો હતો. હુમાયુના અવસાન બાદ માત્ર 14 વર્ષની વયે તે દિલ્લીનો બાદશાહ બન્યો હતો. હુમાયુના અવસાન બાદ અકબર અને હેમુ વચ્ચે (ઈ.સ. 1556માં) પાણિપતનું બીજું યુદ્ધ થયું જેમાં અકબરનો વિજય થયો.

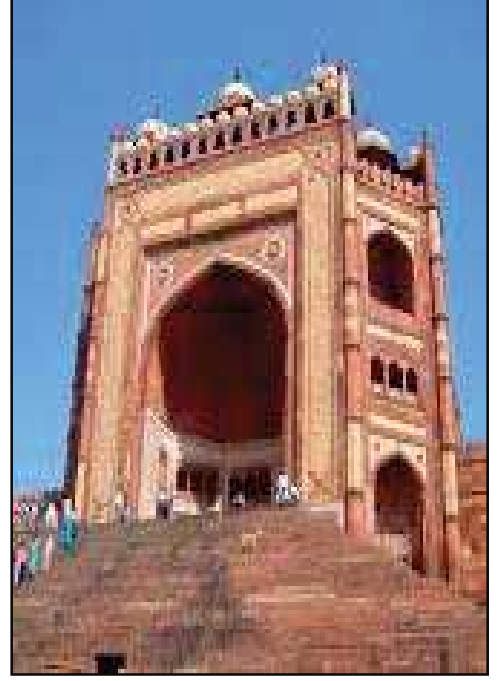
અકબરે પંજાબથી બંગાળ અને દિલ્લીથી ગુજરાત સુધીના મોટા ભાગ પર રાજ્ય સ્થાપિત કર્યું હતું. અકબર અને મેવાડના રાણા પ્રતાપ વચ્ચે બહુ જ જાણીતું હલ્દીઘાટીનું યુદ્ધ થયું હતું. અકબરે કાબુલ, કશ્મીર, બલૂચિસ્તાનથી દક્ષિણમાં અહેમદનગર સુધી પોતાની વિજયયાત્રા કરી વિશાળ સામ્રાજ્યનું સર્જન કર્યું હતું. અકબરે ફતેહપુર સિક્રીને પોતાની રાજધાની બનાવી અનેક ભવનોનું નિર્માણ કરાવ્યું હતું.

અકબરે હિંદુઓ પ્રત્યે ઉદારનીતિ અપનાવી રાજપૂતો સાથે સામાજિક સંબંધોની શરૂઆત કરી હતી. તેણે રાજપૂતોની સેનાનાં ઉચ્ચ પદો પર નિમણૂક કરી હતી. રાજપૂતોએ પણ પોતાની વીરતા અને સાહસથી અકબરને ભારત વિજય માટે ખૂબ જ મદદ કરી હતી.

અકબર બિનસાંપ્રદાયિક રાજા હતો. અકબરે બધા ધર્મોનાં ઉત્તમ તત્ત્વોને એકઠાં કરીને દીન-એ-ઈલાહી નામના સંપ્રદાયની સ્થાપના કરી હતી. તેણે રામાયણ, મહાભારત, અથર્વવેદ, પંચતંત્ર અને બાઈબલ, કુરાન જેવા મહાન ગ્રંથોનો અનુવાદ ફારસીમાં કરાવ્યો હતો.

અકબર સમાજસુધારક પણ હતો. તેણે બાળલગ્ન અને સતીપ્રથાનો વિરોધ કર્યો હતો. તેણે યાત્રાવેરો નાબૂદ કર્યો હતો તથા બળજબરીપૂર્વક ધર્માંતરણ પર પ્રતિબંધ મૂક્યો હતો.

અકબરના સમયનું ભારત આર્થિક રીતે સમૃદ્ધ હતું. તેણે સામાજિક સહિષ્ણુતાના યુગનો પ્રારંભ કરાવ્યો હતો. ઈ.સ. 1605માં તેનું અવસાન થયું ત્યારે મોટા ભાગનું ભારત મુઘલ સામ્રાજ્યમાં સમાવિષ્ટ હતું.

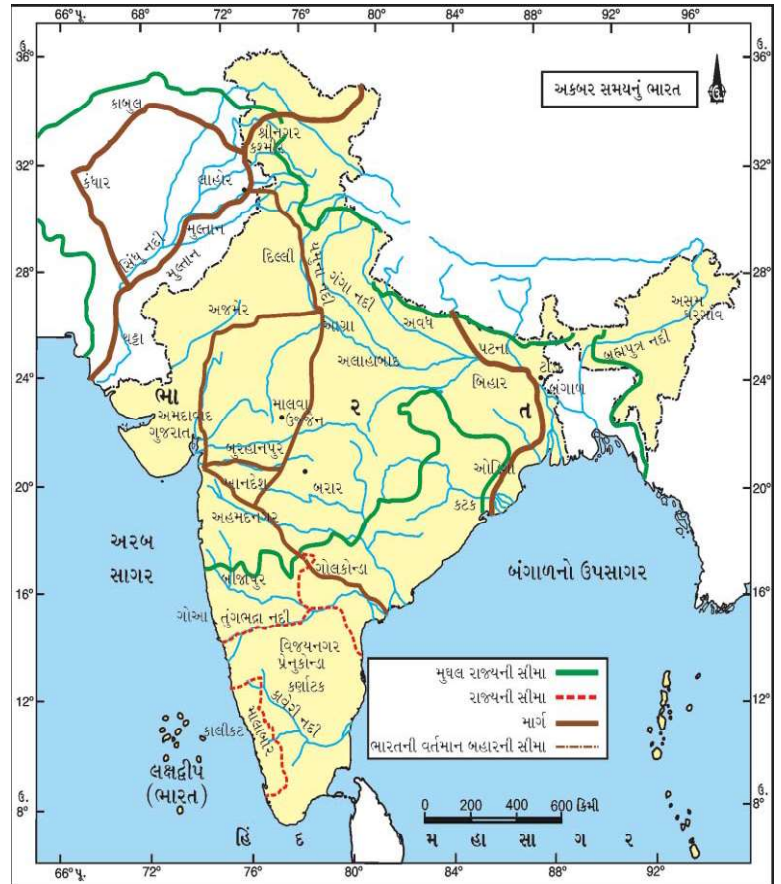
બુલંદ દરવાજા

જહાંગીર (ઈ.સ. 1605 - ઈ.સ. 1627) :

અકબરે સ્થાપેલા મહાન સામ્રાજ્યને સાચવવાનો વારસો જહાંગીરને મળ્યો. તેણે અકબરની નીતિઓને ચાલુ રાખી હિંદુઓ સાથે સારા સંબંધો સ્થાપિત કર્યા. તેણે અસમ અને દક્ષિણ ભારતના ગોલકોન્ડા સુધી વિજય મેળવ્યા હતા. તેની પત્ની નૂરજહાં ચતુર અને પ્રતિભાશાળી હતી. તેણે અનેક કલાઓને પ્રોત્સાહન આપ્યું હતું. જહાંગીરના સમયમાં ચિત્રકલાનો ખૂબ જ વિકાસ થયો હતો. તે પોતે પણ મહાન ચિત્રકાર હતો. (ઈ.સ. 1627માં) જહાંગીરનું અવસાન થતાં તેનો પુત્ર શાહજહાં ગાદી પર આવ્યો.

શાહજહાં (ઈ.સ. 1627 - ઈ.સ. 1658) :

શાહજહાંનું હુલામણું નામ ખુર્મ હતું. તેણે દક્ષિણ ભારતનો વિજય કર્યો તે તેના પિતા જેટલો જ શક્તિશાળી અને કલા-સ્થાપત્યનો ચાહક હતો. તેની પત્ની મુમતાજમહલનાં

અકબરના સમયનું ભારત

અવસાન પછી તેની યાદમાં વિશ્વપ્રસિદ્ધ તાજમહાલનું નિર્માણ કર્યું હતું. તાજમહાલ દુનિયાની અજાયબી ગણાય છે.

ઔરંગઝેબ (ઈ.સ. 1658 - ઈ.સ. 1707) :

શાહજહાંની નાદુરસ્ત તબિયતનો લાભ લઈ તેના પુત્રો વચ્ચે સામ્રાજ્ય પર આધિપત્ય જમાવવા ભયંકર આંતરવિગ્રહ શરૂ થયો. શાહજહાંના મોટા પુત્ર દારાશિકોહ અને ઔરંગઝેબ વચ્ચે મુખ્ય સંઘર્ષ થયો. ઔરંગઝેબે પોતાના ત્રણેય ભાઈઓને એક

તાજમહાલ

પછી એક હરાવી, તેમની હત્યા કરીને અને જેલમાં ધકેલી દઈને (દારાની હત્યા અને મુરાદને જેલની સજા) ગાદી પચાવી પાડી. અન્ય એક ભાઈ સુજાને હરાવી દેશનિકાલ કર્યો.

ઔરંગઝેબે પચાસેક વર્ષ સુધી રાજ્ય કર્યું. તેના રાજ્યમાં ઉત્તરે કશ્મીરથી લઈને દક્ષિણે જિંજ અને પૂર્વના ચટ્ટગાંવથી લઈ પશ્ચિમના હિંદુકુશ પર્વતમાળાના વિસ્તારો સમાવિષ્ટ હતા.

ઔરંગઝેબ સુન્ની મુસ્લિમ હતો અને અત્યંત સાદું જીવન જીવતો હતો. તેણે અકબરની ધાર્મિકનીતિનો ત્યાગ કરી ધાર્મિક અસહિષ્ણુતા દાખવી હતી. તે સંગીતકલાનો, મૂર્તિપૂજાનો અને ધાર્મિક ઉત્સવોનો વિરોધી હતો. તેના સમયમાં ઘણાબધા વિદ્રોહો થયા. તે એક શક્તિશાળી બાદશાહ હતો. જેણે લાંબા સમય સુધી ભારતના મોટા ભાગ પર શાસન કર્યું. ઈ.સ. 1707માં તેનું મૃત્યુ થયું. તેના મૃત્યુ બાદ નિર્બળ શાસકો ગાદી પર આવતાં મુઘલ સામ્રાજ્યના પતનનો આરંભ થયો.

રાણા સંગ્રામસિંહ : બાબરના સમકાલીન મેવાડના રાણા સંગ્રામસિંહ રાણા સાંગા તરીકે પણ પ્રખ્યાત છે. તેઓ વીર અને સાહસિક હતા. અનેક યુદ્ધોમાં વિજયી બન્યા હતા. જોકે બાબર સામેના ખાનવાના યુદ્ધમાં તેમની હાર થઈ અને તેમનું સામ્રાજ્ય નહિવત્ થઈ ગયું.

મહારાણા પ્રતાપ : મુઘલ સામ્રાજ્યમાં

અકબરની સામે મેદાને પડનાર મહારાણા પ્રતાપ મેવાડના પ્રતાપી રાજવી હતા. અકબરે મેવાડ પર આક્રમણ કરતાં બંને વચ્ચે હલ્દીઘાટીનું યુદ્ધ

ચેતક ઘોડા સાથે રાણા પ્રતાપ

થયું. અકબર વિજયી થયા, પરંતુ રાણા પ્રતાપે ઉદેપુરની આસપાસના વિસ્તારોમાં પોતાની સત્તા સ્થાપી, સંઘર્ષ ચાલુ જ રહ્યો. બંને વચ્ચે સમજૂતીના અનેક પ્રયત્નો થયા, પરંતુ રાણા ચિત્તોડ છોડવા તૈયાર ન હતા. તેમણે છાપામાર યુદ્ધ ચાલુ રાખ્યું. ઈ.સ. 1576ના હલ્દીઘાટીના પરાજય બાદ રાણા પ્રતાપ ગોગુંડામાં રાજધાની લઈ ગયા અને જીવનના અંત સુધી યુદ્ધ કરતા રહ્યા. બાદમાં ડુંગરપુરના ચાવંડમાં પોતાની રાજધાની સ્થાપી. 51 વર્ષની વયે તેમનું અવસાન થયું.

વીર દુર્ગાદાસ રાઠોડ : દુર્ગાદાસ રાઠોડ મારવાડના શાસક જશવંતસિંહના મંત્રી અશકરણ રાઠોડના પુત્ર હતા. તેમની તુલના રાણા પ્રતાપ સાથે કરવામાં આવે છે. ઔરંગઝેબના સમયમાં તેમણે તેનું આધિપત્ય સ્વીકાર્યું નહોતું.

છત્રપતિ શિવાજી : ભારતના મહાનતમ રાજાઓમાં સ્થાન પામનાર છત્રપતિ શિવાજી મરાઠા સામ્રાજ્યના સ્થાપક હતા. ઈ.સ. 1627માં તેમનો જન્મ શિવનેરી(મહારાષ્ટ્ર)માં થયો હતો. માતા જીજાબાઈ અને પિતા શાહજીના સંતાન શિવાજીના જીવન પર તેમના સમર્થ ગુરુ સમર્થ રામદાસ અને દાદા કોંડદેવનો વ્યાપક પ્રભાવ હતો. તેમણે નાની જાગીરમાંથી મહાન મરાઠા રાજ્યનો વિસ્તાર કરવા 40થી પણ વધારે કિલ્લા જીત્યા હતા. મુઘલ બાદશાહ ઔરંગઝેબ અને બીજાપુર સાથે તેમણે લાંબો સમય સંઘર્ષ કરી વિજયો પ્રાપ્ત કર્યા હતા.

ઈ.સ. 1665માં મુઘલ સમ્રાટ સાથે તેમની હાર થતાં તેમની સાથે સંધિ કરી હતી. ઔરંગઝેબે તેમને જેલમાં પણ પૂર્યા હતા, પરંતુ ચાલાકીથી છટકી જઈ ફરી વખત તેમણે મોરચો માંડી વિજયો કર્યા. ઈ.સ. 1674માં રાજગઢમાં તેમનો રાજ્યાભિષેક થયો હતો અને તે હિન્દુ સમ્રાટ તરીકે ખ્યાતિ પામ્યા.

તેઓ મહાન વિજેતા હોવા ઉપરાંત કુશળ વહીવટકર્તા અને સંગઠનકર્તા હતા. તેમના મંત્રીમંડળને અષ્ટપ્રધાનમંડળ કહેવામાં આવતું. ઈ.સ. 1680માં તેમનું અવસાન થયું.

શિવાજીનો રાજ્યાભિષેક

મુઘલ સામ્રાજ્ય — રાજ્યવ્યવસ્થા

મુઘલ વહીવટીતંત્રની વ્યવસ્થિત સ્થાપના અકબર દ્વારા થઈ હતી. શાસનના કેન્દ્રમાં બાદશાહ રહેતા અને તેમને સલાહ આપવા એક મંત્રીપરિષદ હતી. બાદશાહ સર્વોચ્ચ સેનાપતિ અને ન્યાયાધીશ હતા. બાદશાહ અને વહીવટીતંત્ર વચ્ચે તાલમેલ રાખવા વજીરની નિમણૂક કરવામાં આવતી. તે દીવાન-એ-વઝીર-કુલ કહેવાતો અને નાણાં અને મહેસૂલી વ્યવસ્થાનો વડો હતો. સેનાના વડાને મીરબક્ષ કહેવામાં આવતો, જે સેનાની ભરતી કરતો અને સેનાના અધિકારીઓની નિમણૂક કરતો. તે ગુપ્તચર તંત્રની દેખરેખ પણ રાખતો. મુઘલ વહીવટીતંત્રના ગુપ્તચરો વાકિયાનવીસ તરીકે ઓળખાતા.

સમ્રાટની અંગત જરૂરિયાતોનું ધ્યાન રાખવા મીર-એ-સામાન નામનો વિભાગ હતો. જે સરકારી કારખાનાઓનો વડો હતો. ન્યાયવ્યવસ્થાનો વડો કાઝી હતો.

મહેસૂલી વ્યવસ્થા : અકબરે ભારતમાં એક નવી જ મહેસૂલી વ્યવસ્થાનો આરંભ કર્યો હતો જેને મનસબદારી વ્યવસ્થા તરીકે ઓળખવામાં આવતી. મહેસૂલનો દર વાર્ષિક ઉપજના $\frac{1}{3}$ ભાગ જેટલો હતો. અકબરની મહેસૂલી વ્યવસ્થાનો સ્થાપક ટોડરમલ હતો. મનસબદારી પદ્ધતિ સેના અને મહેસૂલ એમ બંને સાથે સંકળાયેલ હતી. મનસબ એટલે જાગીર અને મનસબદાર એ જાગીરનો વડો અધિકારી ગણાતો. જે જાગીરમાંથી મહેસૂલ ઉઘરાવતો અને તે વિસ્તારનો કાયદો અને વ્યવસ્થા જાળવતો. આ માટે તેને જાગીર પ્રમાણે લશ્કર આપવામાં આવતું. તે તેના વિસ્તારનો વડો ન્યાયાધીશ પણ ગણાતો. તેની નિયત સમયે બદલી કરવામાં આવતી. મુઘલ મનસબદારની વ્યવસ્થા વિશ્વમાં અનોખી હતી અને વિશ્વમાં સૌથી વધારે વેતન ધરાવતી હતી.

મુઘલકાલીન સંસ્કૃતિ

મુઘલયુગમાં ભારતીય સંસ્કૃતિનો બહુમુખી વિકાસ થયો હતો. હિંદુ અને મુસ્લિમ સંસ્કૃતિનો સમન્વય થયો હતો. જેને ગંગા-જમુના સંસ્કૃતિ તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે. મુઘલોએ અનેક કિલ્લા, મહેલો, દરવાજા, મસ્જિદો અને બગીચાઓની સ્થાપના કરી હતી.

- બાબરે આગ્રા અને લાહોરમાં બગીચા નિર્માણ કરાવ્યા હતા.
- શેરશાહે સસારામમાં મકબરો અને દિલ્લીમાં મસ્જિદ બંધાવી હતી.
- અકબરે આગ્રાનો કિલ્લો બંધાવ્યો હતો અને આગ્રાથી 36 કિમી દૂર ફતેહપુર સિકીમાં વિશિષ્ટ બાંધકામો કર્યા હતાં. જેમાં ગુજરાત વિજયની યાદમાં બંધાવેલ બુલંદ દરવાજા, સલીમ ચિશતીની દરગાહ, મસ્જિદ અને પંચમહલનો સમાવેશ થાય છે.
- જહાંગીરના સમયમાં બાંધકામમાં સંગેમરમરનો ઉપયોગ વધ્યો હતો.
- શાહજહાંનો સમય મુઘલ સામ્રાજ્યનાં સ્થાપત્યનો સુવર્ણયુગ ગણાય છે. તેણે આગ્રામાં તાજમહાલ અને મોતીમસ્જિદ તેમજ દિલ્લીમાં પ્રસિદ્ધ લાલકિલ્લાનું નિર્માણ કરાવ્યું હતું.
- ઔરંગઝેબે પોતાની પત્નીની યાદમાં ઔરંગાબાદમાં રાબિયા-ઉદ-દૌરાનનો મકબરો બનાવ્યો હતો જે તાજમહાલ જેવો જ કલાત્મક છે.

ચિત્રકલા : મુઘલ ચિત્રકલા વિશ્વવિખ્યાત હતી. જહાંગીરના સમયમાં તેનો ખૂબ વિકાસ થયો હતો. મુઘલ શાસકો ઉત્તમ ચિત્રકારોને દિલ્લીમાં આમંત્રિત કરતા હતા. અકબરના સમયમાં જશવંત અને બસાવન નામના મહાન ચિત્રકારો હતા. તેમણે ફારસી કથાઓ, મહાભારતના અનુવાદનાં પુસ્તકો અને અકબરનામામાં પુષ્કળ સુંદર ચિત્રો દોર્યા હતાં. જહાંગીરનો મનસૂર નામનો ચિત્રકાર વિશ્વવિખ્યાત હતો. જહાંગીરે એક ચિત્રશાળાની સ્થાપના કરી હતી.

આ સમયે રાજસ્થાન, ગુજરાત, પંજાબ, હિમાચલપ્રદેશ અને દક્ષિણનાં રાજ્યોમાં પણ ચિત્રકળાનો વિકાસ થયો હતો.

સાહિત્ય : મુઘલ રાજાઓ સાહિત્યના પોષક હતા. તેઓ સારા લેખકો હતા. આ સમયે ફારસી, અરબી, હિંદી અને અન્ય ભારતીય ભાષાઓમાં વ્યાપક સાહિત્યની રચના થઈ હતી.

અબુલફઝલે “અકબરનામા” નામના ગ્રંથમાં અકબરની જીવનકથા આલેખી છે. તેણે મહાભારતનો અનુવાદ કર્યો હતો. ભારતીય ભાષાઓમાં શ્રીકૃષ્ણના જીવન પર આધારિત ઘણું સાહિત્ય રચાયું હતું. મરાઠીમાં એકનાથ, જ્ઞાનેશ્વર અને સ્વામી રામદાસે ભક્તિસાહિત્યની રચના કરી હતી.

સંગીત : અકબર સંગીતનો જ્ઞાતા હતો. તેનાં નવ રત્નોમાં તાનસેન મહાન શાસ્ત્રીય ગાયક હતા. જેણે અનેક રાગો પર રચના કરી હતી.

સમાપન

ઈ.સ. 1526માં સ્થપાયેલ મુઘલ સામ્રાજ્ય ઈ.સ. 1707માં ઔરંગઝેબના મૃત્યુ બાદ પતન તરફ ધકેલાયું. કોઈ શક્તિશાળી શાસકના અભાવે ભારત નાનાં-નાનાં રાજ્યોમાં વહેંચાઈ ગયું. જેમાં મુઘલવંશના નિર્બળ શાસકો, હૈદરાબાદના નિઝામ, બંગાળ-બિહારના નવાબ, રાજસ્થાનનાં રાજપૂત રાજ્યો, મરાઠા, પંજાબનું શીખ રાજ્ય વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. આ બધાં રાજ્યો એકબીજાં સાથે ઝઘડતાં રહેતાં. પરિણામે તેઓ નિર્બળ બનતાં રહ્યાં. આવા સંજોગોમાં યુરોપમાંથી વેપાર કરવા આવેલી કંપનીઓ ભારતમાં શાસન સ્થાપવાનાં સ્વપ્નો સેવવા લાગી.

1. નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર એક વાક્યમાં લખો :

- (1) પાણીપતનું પ્રથમ યુદ્ધ ક્યારે અને કોની-કોની વચ્ચે થયું હતું ?
- (2) શેરશાહનાં સ્થાપત્યો વિશે જણાવો.
- (3) અકબરના સમયના મહાન સંગીતજ્ઞ—ગાયકનું નામ આપો.
- (4) જહાંગીરના ચિત્રકારોનાં નામ જણાવો.
- (5) છત્રપતિ શિવાજીનો જન્મ ક્યાં અને ક્યારે થયો હતો ?

2. માંગ્યા મુજબ ઉત્તર લખો :

- (1) મુઘલ વહીવટીતંત્રની રૂપરેખા આપો.
- (2) મુઘલ સ્થાપત્યકલાના નમૂનાઓ વિશે નોંધ તૈયાર કરો.
- (3) છત્રપતિ શિવાજીનાં વિજયો વિશે નોંધ લખો.
- (4) અકબરની ધાર્મિકનીતિની ચર્ચા કરો.
- (5) શેરશાહના સુધારાની ચર્ચા કરો.

3. નીચે આપેલ વિકલ્પોમાંથી સાચો વિકલ્પ શોધીને સાચો ઉત્તર લખો :

- (1) પાણીપતનું બીજું યુદ્ધ ..... અને ..... વચ્ચે થયું હતું.
 (A) અકબર-શિવાજી (B) અકબર-હેમુ
 (C) બાબર-ઈબ્રાહીમ લોદી (D) મુઘલ-મરાઠા
- (2) બુલંદ દરવાજો કોણે બનાવડાવ્યો હતો ?
 (A) અકબર (B) જહાંગીર
 (C) શાહજહાં (D) ઔરંગઝેબ
- (3) દિલ્લીનો લાલકિલ્લો .....એ બનાવડાવ્યો હતો.
 (A) બાબર (B) અકબર
 (C) હુમાયુ (D) શાહજહાં
- (4) અકબરનો જન્મ ..... નામના સ્થળે થયો હતો.
 (A) અમરકોટ (B) ઈરાન
 (C) દિલ્લી (D) જયપુર